

Szkolenie rady pedagogicznej na temat:

„Przyczyny niedostosowania społecznego oraz sposoby jego zapobiegania

1. Pojęcie i przejawy niedostosowania społecznego
2. Przyczyny i metody zapobiegania niedostosowaniu społecznemu

POJĘCIE I PRZEJAWY NIEDOSTOSOWANIA SPOŁECZNEGO

Przystępując do szczegółowego naświetlania różnych aspektów niedostosowania społecznego, musimy przede wszystkim rozstrzygnąć co to jest niedostosowanie. Aby właściwie rozwiązać kwestię niedostosowania społecznego należy na samym początku uświadomić sobie, co to jest dostosowanie społeczne i czym się ono charakteryzuje. Mac Kinney wyróżnia w procesie dostosowania kilka elementów i etapów. Twierdzi, że na proces dostosowania składają się: motywacja, frustracja, konflikt wewnętrzny. Ustalił główne zasady procesu dostosowywania się:

- a) U podstawy każdej formy ludzkiego zachowania się tkwi motyw wpływający potrzeb. Zachowujemy się tak, aby w efekcie dostosować się do tych potrzeb, tzn. albo je zaspokoić, albo usunąć.
- b) Czasami potrzeby dają się łatwo zaspokoić. Często niestety w dążeniu do ich zaspokojenia jednostka ulega sfrustrowaniu wywołanemu bądź przez czynniki środowiskowe, bądź przez jej własne procesy psychiczne. To powoduje zahamowanie zaspokajania potrzeb i powstaje konflikt wewnętrzny.
- c) Kiedy wystąpi konflikt wewnętrzny, jednostka wybiera taką formę zachowania się, która jest dla niej najłatwiejsza, tj.: idzie po linii najmniejszego oporu. Dana forma zachowania nie jest często dla niej na dłuższą metę tą właściwą. Jeżeli nie jest maksymalnie zadowalająca, jednostka poszukuje nowych form rozwiązania swego konfliktu.

d) Sposób w jaki dostrzegamy nasze potrzeby i wykrywamy motywy oraz sytuacje, które nas zadowolają lub przeszkadzają w osiągnięciu satysfakcji, wpływa z całego szeregu doświadczeń bieżących i przeszłych, jedyną zatem pomocą dla jednostki jest uczenie się. W grę wchodzi tutaj wszystkie formy uczenia się, które pomagają jednostce samodzielnie uświadomić sobie własne problemy.

Dostosowywanie jest więc procesem ciągłym, wielostronnym i nie biernym. Jednak stwierdzenie, że niedostosowanie społeczne jest przeciwieństwem dostosowania nie jest sprawą stuprocentową. Musimy zgromadzić poważną liczbę obserwacji. O ewentualnym niedostosowaniu się dziecka możemy wypowiedzieć się dopiero po przeprowadzeniu skrupulatnej ich analizy - o czym będzie mowa w dalszym ciągu referatu. Przedstawiony proces dostosowania się społecznego w ujęciu Mac Kinney'a ma wyraźnie charakter psychologiczny. Jednak nie mniejszą rolę tu odgrywa czynnik socjologiczny.

Z punktu widzenia psychologicznego dziecko niedostosowane charakteryzuje się tym, że:

1. Nie działa w swoim najlepszym interesie. Motywacja jego działania jest w związku z tym nierealistyczna, jest natomiast dowodem daleko posuniętej frustracji.
2. Dowodem frustracji jest także fakt, że dziecko swoim działaniem stwarza sobie wiele kłopotów, których samo nie jest w stanie rozwikłać, a których mogłoby uniknąć.
3. Reakcje takiego dziecka są skomplikowane, tzn.: nie można ich powiedzieć i na ogół są one nieproporcjonalne do bodźców, które je wywołały. Powoduje, że zachowanie takiego dziecka rzadko kiedy jest właściwie oceniane.
4. Dalszą konsekwencją takiego zachowania się dziecka jest brak sukcesu, tego głównego motoru wszelkiego działania ludzi.

5. Niemożność osiągnięcia sukcesu towarzyszy złe samopoczucie dziecka, co ostatecznie wyraża się tym, że czuje się ono nieszczęśliwe. Ten objaw jest głównym elementem niedostosowania.

Główne więc kryteria rozpoznania niedostosowania są wyłącznie psychologiczne, a konsekwencje tego stanu rzeczy są natury społecznej:

- dziecko jest na ogół rzadko lubiane przez inne dzieci, a także przez dorosłych. Jego reakcji nie można przewidzieć i na ogół ludzie go unikają,
- nie ma ono zaufania do innych ludzi, jest podejrzliwe i nie rozumiało dla innych,
- z trudnością nawiązuje kontakty i przyjaźnie, co powoduje, że czuje się ono wyobcowane w grupie,
- nie mogąc w sposób normalny zaspokoić swoich potrzeb, czyni to w sposób okrężny, najczęściej dla otoczenia nieprzyjazny, a czasem nawet wręcz antyspołeczny.

Dzieci różnią się między sobą stopniem i rodzajem niedostosowania, jednak każde dziecko można uratować, z tym że w zależności od jego stopnia u jednych proces resocjalizacji kończy się szybciej u innych później.

Pojęcie społecznego niedostosowania nie jest określone jednoznacznie. Jest to zjawisko, które interesuje nie tylko pedagogów, ale także psychologów, psychiatrów, socjologów, prawników. W zależności od punktu widzenia pojęcie i zakres społecznego niedostosowania różnie jest definiowane.

Niedostosowanie społeczne wg Jana Konopnickiego: Jest to stan wewnętrzny jednostki, który wyraża się na zewnątrz różnymi formami reakcji na bodźce. Formy te są zmienne, tak jak zmienne mogą być bodźce. Stan ten może ulegać zaostrzeniu lub złagodzeniu.

Niedostosowanie społeczne wg Natalii Han-Ilgiewicz: Wyraża negatywny stosunek jednostki do warunków społecznych: powszechnie uznanych i przyjętych norm społecznych, do uznanych wymogów określonych zwyczajami, obyczajami, zasadami postępowania i przepisami prawnymi.

Niedostosowanie społeczne wg Marii Grzegorzewskiej: Jest to zaburzenie charakterologiczne o niejednokrotnych objawach spowodowane niekorzystnymi zewnętrznymi lub wewnętrznymi warunkami rozwoju, a wyrażające się wzmożonymi, długotrwałymi trudnościami w dostosowaniu się do normalnych warunków społecznych i realizacji zadań życiowych danej jednostki.

Zamiast terminu „społeczne niedostosowanie” używa się określenia: „zaniedbany”, „zaburzony w zachowaniu”, „trudny po względem wychowawczym”. Społeczne niedostosowanie bywa określane nieraz jako „przejaw chorobowy” jako „choroba społeczna”. Pojęcie choroby nie jest w psychiatrii zdefiniowane jednoznacznie. W świetle nomenklatury przyjętej przez Światową Organizację Zdrowia (WHO) przyczynami chorób być mogą nie tylko czynniki organiczne: psychiczne, ale także społeczne. Niedostosowanie społeczne w poszczególnych przypadkach można uznać za chorobę.

Jan Konopnicki na podstawie własnych badań podaje, że procent niedostosowanych społecznie wynosi od 10 do 13. Wyróżnia wśród nich trzy grupy:

- a) grupę skrajnej aspołeczności, to jest grupę jednostek najtrudniejszych i najgroźniejszych dla otoczenia,
- b) grupę z zachowaniami depresyjnymi. Zaliczyć tu można dzieci bardzo ciche i źle dostosowujące się,
- c) grupę przejawiającą wrogość względem otoczenia.

Skrajne niedostosowanie społeczne objawia się najczęściej w ogólnej postawie dziecka, w nonszalancji, arogancji, w niechlujnym wyglądzie i zaniedbaniu, w cynizmie, bezczelności, w złośliwym intryganctwie i nieopanowanej agresywności. Są jednak dzieci, u których występują pewne objawy jako cechy dominujące: kłamstwo, kradzieże, włóczęgostwo,

agresywność, zaburzenia seksualne. Dziecko takie w sposób ewidentny narusza porządek prawny i dyscyplinę społeczną: nie uczy się, nie pracuje, spożywa alkohol i pali papierosy, narkotyzuje się lub odurza, dokonuje ucieczek z domu, przebywa w środowisku przestępczym.

PRZYCZYNY I METODY ZAPOBIEGANIA NIEDOSTOSOWANIU SPOŁECZNEMU

Przyczyny niedostosowania społecznego

Podczas, gdy pierwszym obiektem naszego zainteresowania było samo dziecko i formy jego zachowania się, to w drugim etapie należy ustalić przyczyny niedostosowania społecznego. Zainteresujemy się warunkami w jakich to dziecko żyje. Każdy kto praktycznie zetknął się z problemem odchylenia od normy w zachowaniu się dzieci musi stwierdzić, że ustalenie przyczyny jest połową sukcesu w pracy z dzieckiem. Przyczyn takich jest przeważnie więcej niż jedna. O zachowaniu się dziecka decyduje ich splot, a na ogół jedna przyczyna wybija się na czoło i tę należy nazwać dominującą, a pozostałe wtórnymi. Ustalenie przyczyny będzie pewną wskazówką do pracy z dzieckiem.

Środowisko w jakim żyje dziecko niewątpliwie odbija się na jego zachowaniu, nie znaczy to jednak, że zawsze odbija się jako całość, a nie na poszczególne jego elementy.

Oto najważniejsze rodzaje środowiska:

- a) domowe,
- b) szkolne,
- c) środowisko przed jego urodzeniem.

Przez środowisko przed urodzeniem dziecka: rozumiemy fakt życia płodowego i związanych z tym czynników zakłócających życie płodowe dziecka oraz moment urodzin. Takie sformułowanie świadczy dobitnie o tym, że nie są to

czynniki dziedziczne, choć mimo wszystko wrodzone, będące następstwem życia płodowego. Badania jakie obecnie nad tym problemem są przeprowadzane, idą w dwóch kierunkach:

- próby udowodnienia, że krytyczny pod tym względem moment płód przeżywa w chwili urodzenia, wtedy jest bowiem narażony na ogromne niebezpieczeństwo urazu kory mózgowej. Urazy takie bardzo charakterystycznie odbijają się na późniejszym zachowaniu się dziecka, a później dorosłego człowieka,
- stwierdzenia szkodliwości niektórych bodźców, które matka przeżywa w czasie ciąży odbija się niekorzystnie na organizmie dzieci i także powodują odchylenia jednostki od normy w dziedzinie zachowania się.

Dzieci z przebytymi w dzieciństwie uszkodzeniami mózgu, także dużo trudniej dostosowują się do środowiska, wpadają w częste konflikty z otoczeniem i są znacznie bardziej podatne na bodźce nerwicotwórcze. Jest to udowodnione badaniami (Żebrowska, Wołoszynowa, Krzysławski, Powiastkowski).

W środowisku domowym wyróżniamy kilka podrodzajów i uwzględnić należy tutaj:

- warunki kulturalne w domu i braki w tej dziedzinie,
- atmosferę domową, i stosunek rodziców do siebie,
- stosunki panujące między dzieckiem a rodzicami i jego ogólne poczucie bezpieczeństwa.

Szczególną uwagę zwrócę na atmosferę rodzinną. Liczą się tutaj nie tylko różne sytuacje, które się na tą atmosferę składają, ale to czy odbijają się one na dziecku. Spróbuję takie sytuacje wymienić:

- są to ostre konflikty między rodzicami powodujące ustawiczną niepewność sytuacji;
- atmosfera pozornie spokojna, na zewnątrz poprawna, ale pełna napięć i stresów. Z różnych względów nie doprowadza ona do formalnego

rozbicia rodziny, ale przed dzieckiem ukryć się tego nie da;

- napięta atmosfera pomiędzy rodzicami, przy czym dziecko w takich sytuacjach jest wciągane do czynnego udziału;
- ustawiczne awantury i bójkі nie tylko pomiędzy rodzicami, ale także między rodzeństwem. Niski poziom intelektualny i moralny środowiska rodzinnego. Nikt nie bierze pod uwagę interesów dziecka i dziecko chce być zauważone - zazwyczaj przez negatywne zachowania;
- alkoholizm jednego z rodziców bywa często jednym z czynników prowadzących do wszelkiego rodzaju awantur i bójek;
- alkoholizm obojga rodziców - to zupełny rozkład rodziny - kompletna katastrofa dla domu i dla dziecka.

Środowisko szkolne jest równie ważne dla rozwoju dziecka tak jak domowe. Jest podobnie złożone i niejednolite. Wyróżniamy w nim:

- stosunek nauczyciela do dziecka i dziecka do nauczyciela,
- wzajemne stosunki dziecka z innymi dziećmi,
- niepowodzenia szkolne i opóźnienia w nauce.

Spora sytuacji świadczy o tym, że szkoła powoduje stresy. Przesunięcie głównego zainteresowania szkoły z dziecka na program i jego wymagania musi przynieść negatywne rezultaty. Konsekwencją opóźnienia w nauce dzieci jest poczucie braku bezpieczeństwa w szkole. Zdając sobie sprawę, albo nieświadomie wyczuwając jakie ma braki w swych wiadomościach — dziecko staje się coraz bardziej niepewne. W wyniku tego rozpoczyna się ukrywanie tych braków, które tym jest skuteczniejsze im dziecko jest inteligentniejsze. Poczucie braku bezpieczeństwa w szkole to pożywka do wytwarzania się postaw lękowych. Drugą konsekwencją opóźnienia w nauce jest stwierdzenie przez dziecko inności w stosunku do klasy i dzieci. Prowadzi do poczucia niższości, które w ostrzejszych formach może mieć charakter neurotyczny. Niemożliwość rywalizowania z innymi dziećmi w nauce czy na innym polu pracy szkolnej musi spowodować próby

kompromitacji tych braków, a te z kolei wywołują już często zaburzone formy zachowania się. Im bardziej jest zakamuflowana ta kompensacja tym bardziej zaawansowane są formy zaburzeń.

Metody zapobiegania niedostosowaniu społecznemu

Jeśli chodzi o metody zapobiegania niedostosowaniu społecznemu to nie ma i być nie może metody niezawodnej, trwałej, ponadczasowej. Można mówić o nadrzędnych założeniach poczynań rewalidacyjnych, które przyświecają próbom i metodom. Metody zmierzające do prostowania odchyleń od normy w zakresie pełnego dostosowania społecznego, dadzą się zmieścić w normach: caseworku, groupworku, networku.

CASEWORK - czyli metoda pracy nad konkretnym przypadkiem

i wykryciem wielopłaszczyznowego obrazu jego osobowości, które mogą spowodować wykolejenie społeczne. Poznanie to służy również do precyzowania najlepszych i najbardziej skutecznych dróg rewalidacji. Podstawowymi założeniami tej metody są:

- a) indywidualizacja w postępowaniu,
- b) autodeterminacja obiektu,
- c) powściągliwość w wyciąganiu wniosków wiążących.

ad. a) Chodzi tu o to, że każdy człowiek jest inny, co wymaga od nas personalnego podejścia. Każde dziecko ma prawo być sobą. Istota systemu wychowawczego caseworku jest więc jedynie ułatwienie wychowankowi znalezienia linii postępowania właściwej i zgodnej z jego charakterystycznymi możliwościami osobistymi.

ad. b) Autodeterminacja to element wychowawczy szczególnej wagi. Większość jednostek społecznie niedostosowanych wykazuje osłabioną zdolność dostrzegania całokształtu problemu przed którym zostają postawieni. Cechuje ich fragmentaryzm spostrzeżeń życiowych: pewna doza egoizmu i nierealny poziom

aspiracji. Wprowadzenie do ich świadomości czynnika autodeterminacji poszerza widnokrąg psychiczny, zmusza do przewidywania, planowania. Bez autodeterminacji uświadomionej, dozowanej, stale wzrastającej zakresowo, nie uda się rozwinąć poczucia odpowiedzialności. Metoda casework wymaga gruntownego poznania osobowości naszego podopiecznego.

GROUPWORK - metoda pracy nad grupą daje sprowadzać się do następujących celów:

1. Łączność interpersonalna przez nawiązywanie kontaktów, stanowi jedną z zasadniczych potrzeb jednostki.
2. Istnieją liczne i różnorodne grupy, do których wychowanek ma większy lub mniejszy dostęp.
3. Istnienie grupy pozwala przypuszczać o mniej lub bardziej opracowanym systemie międzygrupowym.
4. Wiąż grupowa nie jest tylko fenomenem łączenia się ilościowego, lecz i jakościowego.
5. Przynależność do grupy angażuje jedynie część psychiki jej członka.

Elementy groupworku sprowadzić można do tego, że zawierać one mają możliwie dobrą i celową organizację (kierownictwo, podział ról, uwypuklenie i akceptacja celów przez uczestników). Groupwork prosperować może jedynie w warunkach pozwalających młodemu jednostkom na wzrost i na wkład aktywności. System jakim kieruje się, powinien wpływać na rozwój ich osobowości i aktywności.

NETWORK - jest to metoda pracy nad całym zapleczem środowiskowym. Układem najbardziej sprzyjającym jest wzajemna dyfuzja pozytywnych wartości przekazywanych przez środowisko młodej jednostce. W grę wchodzi tutaj składnik wychowania pośredniego, które dysponuje takimi środkami jak: tradycja, zainteresowanie nieobowiązujące widza. Są to takie instytucje oraz

zjawiska socjologiczne jak: podwórko, sklepy, ulica oraz formacje: rodzina, blok mieszkalny, dzielnica, pobyt w kinie, teatrze, parku itp. Oparte jest to wszystko na kulturze współlistnienia - zatem systematycznie spełnianie przepisów regulujących wspólne korzystanie z dóbr, jakie daje nam życie. Wymaga ono dostrzegania celów działania związanej z tym planowaniem przyszłości. Elementami tej metody są rozmowy z rodzicami (pedagogizacja rodziców). Chodzi tu przede wszystkim o podniesienie poziomu poczucia odpowiedzialności za każde dziecko w polu naszego działania. Wczesna życzliwa diagnostyka i właściwe przeciwdziałania w porę mogą powstrzymać proces niedostosowania, a dalej wykolejenia społecznego. Problem opieki nad społecznie niedostosowanymi rozpatrywany jest w trzech aspektach:

1. Profilaktyki dewiacji społecznych.
2. Resocjalizacji niedostosowanych społecznie.
3. Opieki postpenitencjarnej.

Szczególny nacisk kładzie się obecnie na działania profilaktyczne, a to z następujących powodów:

- a) motywy ekonomiczne (jednostka antyspołeczna nie jest z reguły produktywna, a ponadto jej destrukcyjne działanie przynosi szkody społeczne, materialne i moralne),
- b) motywy pedagogiczne (uczeń trudny hamuje realizację zadań dydaktycznych szkoły, daje zły przykład rówieśnikom i zaraża ich działaniem antyspołecznym),
- c) motywy humanitarne (punktem wyjścia jest dobro dziecka i zapewnienie mu prawidłowych warunków rozwoju).

Interes dziecka jest podstawowym motywem działania profilaktycznego, jest także interesem społecznym, a jego ochrona służy społeczeństwu.

Literatura:

1. Cz. Czapów, S. Jedlewski: *Pedagogika resocjalizacyjna*. PWN, 1971.
2. M. Grzegorzewska: *Pedagogika specjalna*. 1964, PIPS.
3. N. Han-Ilgiewicz: *Dziecko w konflikcie z prawem karnym*. 1965, PZWS.
4. J. Konopnicki: *Społeczne niedostosowanie*. 1972, PZWS.
5. O. Lipkowski: *Pedagogika specjalna*. PWN, 1981.
6. K. Pospiszył: *Konflikty młodzieży z otoczeniem*. 1970, PWN.